

Ростіанов Богдан Юрійович

доцент кафедри філософських та соціально-політичних наук
ОРІДУ НАДУ при Президентіві України, к.філол.н.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ: КИТАЙ ХХ і ХХІ СТОЛІТЬ

Автор статті намагається проаналізувати історичну специфіку антикризового державного управління в Китаї та виділити історичні передумови сьогоденного «китайського дива». При цьому розв'язуються такі завдання: торкнутися історичної специфіки китайської управлінської культури, державного і партійного будівництва; розглянути важливі елементи управлінського портрета Мао Цзедуна; спробувати сказати кілька нових слів про «зигзаги» внутрішньої та зовнішньої політики КНР другої половини ХХ століття; охарактеризувати основні досягнення державного управління в Китаї ХХІ століття і подивитися «свіжим оком» на специфіку сучасного «китайського дива».

Ключові слова: антикризове державне управління, партійне будівництво, управлінський досвід, управлінська культура, соціалізм з китайською специфікою, «китайське диво», суспільна дійсність, маоїзм, ідеологічна обстановка, диктатура, марксисты-інтернаціоналісти, марксисты-націоналісти, китаїзація марксизму, класова боротьба, опортунізм, ревізіонізм, чанкайшисти, гоміндан, мілітаризм, авантюризм.

Rostiyanov Bogdan Yuriyovych

ANTI-CRISIS MANAGERMENTS: CHINA XX AND XXI CENTURIES

The article tries to analyze the historical specificity of anti-crisis government in China and highlight the historical background of today's «Chinese miracle». This solved the following problem: affect historical specificity of Chinese management culture, government and party construction, consider the essential elements of administrative portrait of Mao Zedong, try to say a few words about the new «zigzag» domestic and foreign policy of China the second half of the twentieth

century, describe the main achievements government in China twenty-first century and see «fresh eye» on the specifics of the modern «Chinese miracle».

Keywords: anti-crisis gosudarstvennoe Management, of party construction, upravlencheskyu Experience, upravlencheskaya culture, socialism with kytayskoy spetsyfykoy, «kytayskoe miracle» sotsyalnaya reality, maoyzm, ydeolohycheskaya situation, dictatorship, marksystы-ynternatsyonalystы, marksystы-natsyonalystы, kytayzatsyya Marxism klassovaya undertaken, opportunyzm, revisionism, chankayshystы, Kuomintang, mylytaryzm, adventurism.

Ростиянов Богдан Юрьевич

АНТИКРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ: КИТАЙ XX и XXI ВЕКОВ

Автор статьи пытается проанализировать историческую специфику антикризисного государственного управления в Китае и выделить исторические предпосылки сегодняшнего «китайского чуда». При этом решаются такие задачи: коснуться исторической специфики китайской управленческой культуры, государственного и партийного строительства; рассмотреть важные элементы управленческого портрета Мао Цзедуна; попробовать сказать несколько новых слов о «зигзагах» внутренней и внешней политики КНР второй половины XX столетия; охарактеризовать основные достижения государственного управления в Китае XXI века и посмотреть «свежим взглядом» на специфику современного «китайского чуда».

Ключевые слова: антикризисное государственное управление, партийное строительство, управленческий опыт, управленческая культура, социализм с китайской спецификой, «китайское чудо», социальная действительность, маоизм, идеологическая обстановка, диктатура, марксисты-интернационалисты, марксисты-националисты, китаизация марксизма, классовая борьба, оппортунизм, ревизионизм, чанкайшисты, гоминьдан, милитаризм, авантюризм.

Постановка проблеми. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що сьогодні в сфері державного управління просто неможливо не враховувати позитивний досвід сучасного Китаю та історичний державноуправлінський досвід цієї процвітаючої країни, в першу чергу унікальний досвід ХХ століття. Бачимо, якими семимильними кроками крокує Китай сьогодні, в ході своєї дванадцятої п'ятирічки, дедалі підвищуючи добробут власного народу – що і є головним завданням китайського уряду. А головними складовими добробуту китайського народу є житло, медичне обслуговування, зайнятість і соціальний захист. Вісімнадцятий з'їзд КПК (2012) визначив подальший курс країни, заявивши, що Китай до 2049 року (100-річчя утворення КНР) стане багатою, демократичною і могутньою соціалістичною державою, гармонійно модернізованою. «Ми не будемо змінювати прапор на інший», – зазначив керівник держави, – підкресливши: «Необхідно без будь-яких коливань дотримуватися соціалізму з китайською специфікою і просувати його розвиток у ногу з часом, незмінно поповнюючи його практичні, теоретичні, національні й епохальні риси. /.../ Ми не йдемо старим шляхом, який веде в нікуди, але ми не будемо змінювати прапор на інший, котрий поведе хибним шляхом» [25, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі дослідження й публікації стосовно китайської тематики належать таким вітчизняним авторам, як С. Тихвинський, Б. Колосков, Г. Семенов, О. Владимиров, В. Рязанцев, Ю. Ростіанов, Ф. Бурлацький [1; 4; 6; 12; 20; 21]; зарубіжним вченим А. Грину, А. Макдермотту, Д. Барачу [2; 8; 14]. Дослідники відзначають велич історичних подій у Китаї ХХ століття, оригінальність і неповторність управлінської культури КПК, глибину внутрішніх протиріч китайської управлінської еліти, неоднозначність управлінської фігури Мао, трагізм кричущих помилок у відносинах КНР з Радянським Союзом.

Мета статті. Проаналізувати історичну специфіку антикризового державного управління в Китаї та виділити історичні передумови сьогоденного «китайського дива».

Виклад основного матеріалу. Завдання:

- 1) торкнутися історичної специфіки китайської управлінської культури, державного і партійного будівництва;
- 2) розглянути важливі елементи управлінського портрета Мао Цзедуна;
- 3) спробувати сказати кілька нових слів про «зигзаги» внутрішньої та зовнішньої політики КНР другої половини ХХ століття;
- 4) охарактеризувати основні досягнення державного управління в Китаї ХХІ століття і подивитися «свіжим оком» на специфіку сучасного «китайського дива».

Глава німецької класичної філософії Георг Гегель дуже високо оцінював роль держави, державної влади в існуванні суспільства й житті людини. Він писав: ідея держави виникає і безпосередньо здійснюється у свідомості суспільства, а звідси й в індивідуальній свідомості кожного члена суспільства. Г. Гегель трактує державу як особливий прояв моральної ідеї в суспільній дійсності: спілкування людей у державі, їхні взаємини повинні містити в основі своїй моральне начало. Ось що таке для Г. Гегеля культура державного управління. В «Лекціях з філософії всесвітньої історії» він пише: «Тільки в державі є можливим розумне існування людини. Мета всякої освіти полягає в тому, щоби допомогти людині подолати свою виключно суб'єктивну природу й віднайти об'єктивне існування в державі... Всім своїм існуванням людина зобов'язана державі... Вся її цінність, вся її духовна діяльність – результат її входження в державу» [5].

Такою прагнули зробити державу перетворювачі Китаю в ХХ столітті – китайські комуністи. Становлення Компартії Китаю відбувалося в надзвичайно складних умовах: КПК виникла в напівколоніальній, напівфеодальній країні. Так, з кінця ХІХ століття процес розкладу феодалізму в Китаї пішов стрімко, але головною галуззю економіки продовжувало залишатися сільське напівфеодальне господарство. 1949 року промисловість давала лише 17 % валової вартості продукції всієї країни, а решта припадала на сільське господарство (майже 70 %), мануфактурне й кустарне виробництво. Відсталій

економіці відповідала й нерозвинена соціальна структура, вкрай малий відсоток промислових робітників. В ідеологічному житті китайського суспільства переплітались (і переплутувались) різноманітні течії патріархально-феодального гатунку, елементи дрібнобуржуазного й буржуазного світоглядів (в тому числі – войовничого націоналізму). Також мали місце анархізм і утопічний соціалізм в поєднанні з народними релігійно-філософськими поглядами (буддизм, конфуціанство).

Перемога в Росії Великої Жовтневої соціалістичної революції дуже суттєво вплинула на Китай, на китайське суспільство. За допомогою Комінтерну в країні сформувалася розгалужена мережа марксистських гуртків, на базі яких 1921 року було створено Комуністичну партію Китаю. Однак до КПК увійшло багато прибічників анархізму, націоналізму, утопічного селянського соціалізму – і таке розмаїття обумовило в подальшому ідейну нестійкість і плутанину серед китайських лівих революціонерів. До речі, до Жовтневої революції китайське суспільство взагалі не знало про марксизм. За словами Мао Цзедуна, лише гарматні залпи Жовтневої революції донесли до Китаю марксизм-ленінізм [див. 1]. Китайські комуністи здебільшого вважали головним завданням національне визволення – а не соціальне. Ідеї націоналізму превальювали в їхній свідомості. Слабкість пролетаріату, переплетення в єдиному революційному потоці завдань соціалістичної, антифеодальної та антиімперіалістичної революцій, складна ідеологічна обстановка – все це справляло серйозний вплив на формування марксистської думки в країні й політичні погляди окремих лідерів Компартії.

Пленум ЦК КПК, який відбувся в листопаді 1927 року, відзначав у резолюції «Найближчі організаційні завдання Китайської комуністичної партії»: «Одним з основних організаційних недоліків КПК, що має величезне політичне значення, є та обставина, що майже весь керівний актив нашої партії складається не з робітників і навіть не з найбільш бідних селян, а з представників дрібнобуржуазної інтелігенції» [див. 1, с. 37]. І все ж таки – Компартія Китаю зародилася саме як партія марксистсько-ленінська. «Рух 4 травня» (1919), котрий

став відгуком на Жовтневу революцію, продемонстрував переконливо, що трудящі Китаю готові до рішучої боротьби проти імперіалізму. КПК на своєму першому з'їзді в 1921 році в якості кінцевих цілей визначила соціалістичну революцію, завоювання диктатури пролетаріату й побудову безкласового суспільства. Перший з'їзд КПК ухвалив принципове рішення про об'єднання з Комінтерном. Другий з'їзд КПК (1922) висловився за будівництво партії за більшовицьким зразком. В документах третього (1923) та четвертого (1925) з'їздів наголошується, що пролетаріат – головна опора партії, а селянство – головний союзник пролетаріату. До п'ятого з'їзду (1927) в КПК нараховувалося вже 58 тисяч членів, більше половини склали робітники, і 19 % – селянство. Важливим був шостий з'їзд КПК, який відбувся в Москві влітку 1928 року, після гомінданівського перевороту. Під впливом Комінтерну з'їзд розробив документи, в яких практично містилася розгорнута Програма КПК.

З кінця 1920-х років у КПК все відчутніше склалися два напрями: марксист-інтернаціоналісти, знаменом яких були ідеї Жовтневої революції, і марксист-націоналісти, погляди і практика яких згодом отримали назву маоїзму. Боротьба між цими двома напрямками й стала характерною рисою історії Комуністичної партії Китаю. До марксистів-інтернаціоналістів слід віднести таких діячів КПК, як Лі Дачжао, Цюй Цюбо, Пин Бай, Чжан Тайлей, Су Чжаочжен, Фан Чжимінь, Чжу Де, Пен Дехуай, Гао Ган, Ван Мін.

На хід і результати боротьби між цими двома напрямками суттєво вплинула та обставина, що діяльність китайської компартії після 1927 року, коли владу в країні захопили чанкайшисти, протікала в умовах жорстокого терору: проти комуністів з однаковою ненавистю боролися й центральна гомінданівська влада, й провінційні мілітаристські клани, й війська західних імперіалістів, і японські окупанти. Тисячі китайських комуністів пали від рук саме гомінданівців. Лише за півроку після перевороту 1927 р. кількість членів КПК скоротилася в 5 разів.

Вся партійна робота фактично зосередилася у військових з'єднаннях, котрі перебували під контролем КПК, і на кількох опорних базах, віддалених

від головних політичних центрів країни. Довгий час партія росла тільки за рахунок селянства та інтелігенції. Тиск дрібновласницької стихії на партію посилювався.

Перемога китайських трудящих 1949 року стала можливою в результаті розгрому гітлерівського фашизму і японського мілітаризму. Перемога радянського народу в Другій Світовій і Великій Вітчизняній війнах зміцнили революційні сили Китаю. Звільнення Радянською Армією Північно-Східного Китаю забезпечило Китайській Червоній Армії міцний тил, можливість переформуватися й покращити своє оснащення за рахунок захопленої радянськими військами японської зброї і спорядження, переданих китайським революційним силам. З самого початку війни проти японського мілітаризму сотні командирів Китайської Червоної Армії проходили військове навчання на радянському Далекому Сході. Аналогічним чином навчалися й цивільні кадри, котрим в СРСР і на маньчжурській революційній базі передавався радянський досвід в сфері державного і партійного будівництва, керівництва економікою.

1945–1949 років Маньчжурія з її розвинутою промисловістю, зосередженням значної маси робітничого класу, сильними партійними організаціями, а також завдяки безпосередній географічній близькості СРСР стала тим стратегічним плацдармом, спираючись на який Китайська Червона Армія змогла розгорнути стрімкий наступ і швидко очистити всю країну від чанкайшистів і їхніх імперіалістичних покровителів. Союз китайських революціонерів з СРСР сприяв консолідації внутрішніх сил китайської революції, захищав від імпорту контрреволюції.

Яким же чином в політиці керівництва КПК в подальші роки – після перемоги й утвердження соціалізму – все більше брали гору націоналізм і авантюризм? Ці якості стали виявлятися в управлінській діяльності Мао Цзедуна.

Ідейні погляди Мао склалися під впливом найрізноманітніших течій. Американський журналіст Е. Сноу, який протягом багатьох років був добре знайомий з Мао й детально вивчив і проаналізував його біографію, писав, що

Мао, перед тим як стати комуністом (а ним він став майже у 30 років), міняв свої ідеологічні погляди щонайменше 7 разів, прогресуючи від буддиста через монархіста до соціаліста [див. 5].

На погляди Мао дуже вплинула робота на відповідальних посадах в гомінданівському апараті в період єдиного фронту між гомінданом і КПК (1923–1926). Співробітництво з гомінданом було в той час офіційною лінією КПК, однак нестійкість поглядів Мао призвела до того, що його було виведено зі складу ЦК КПК з формулюванням «занадто велику близькість до гоміндану». Мао довгий час не входить до числа провідних діячів КПК, не бере участі в з'їздах КПК.

Після буремних революційних і воєнних років, майже через два десятиліття, сьомий з'їзд КПК (1945 рік) закріпив контроль маоїстів над партією. Ідеї Мао були офіційно оголошені керівною ідеологією Компартії Китаю. В доповіді про статут партії підкреслювалося, що Мао «відкинув деякі застарілі, такі що не підходили до умов конкретної китайської дійсності окремі висновки в теорії марксизму і замінив їх новими положеннями й новими висновками. Тому він зміг успішно здійснити це важке й величезне завдання – китаїзацію марксизму» [5].

В статуті КПК, прийнятому на 7-му з'їзді, було записано: «Комуністична партія Китаю в усій своїй діяльності керується ідеями Мао Цзедуна...» [1, с. 57].

По мірі підвищення Мао такі риси його характеру, як владолюбство й гіпертрофована думка про самого себе, все більше даються взнаки. Китайські комуністи не раз критикували Мао. Ще 1930 року в партійних документах говорилося, що Мао прагне здійснити свої мрії про те, щоби стати імператором у партії. Керівні партійні органи провінції Цзяньсі, в котрій тоді працював Мао, звинувачували його в наполеонізмі, у спробі влаштувати «китайський брюмер». Дії Мао характеризувалися як «прояви мілітаристської психології» [там само, с. 59].

Читаючи старі книги з історії Китаю, династичні хроніки, знайомлячись із антифеодальною боротьбою китайського селянства, Мао неодноразово стикався з тим, як не відомі до того люди, наприклад Хун Сюцюань (керівник

повстання тайпинів у середині XIX ст.), ставали великими людьми, використовуючи стихійний рух народних мас. Мао робить ставку в своїй політичній діяльності саме на стихійний рух, тим більше що саме в 20-ті роки в Китаї все яскравіше розгорається аграрна революція – селянська антифеодальна війна. Пізніше, у 1955 році Мао згадував: «Компартия Китая после своего возникновения основную работу была вынуждена проводить в деревне. В деревне складывалась китайская Красная армия, ее кадры создавались в основном из крестьян, а также из старого офицерского состава. /.../ КПК – партия большая, засоренность в ней значительная, зазнайство и бюрократизм, может быть, активнее проявляются, чем в других партиях, ибо в Китае полуфеодальные условия больше, чем где бы то ни было, порождали сектантские, местнические тенденции» [1, с. 92].

Поступово діяльність Мао і зосереджується саме в сільській місцевості. Він уникає гострих революційних зіткнень, що розгортаються в містах у 20–30-ті роки. Під час «руху 4 травня» 1919 р., котрий вважається в Китаї періодом виходу китайського пролетаріату на арену політичної боротьби, Мао перебував у Хунані. Він знаходився у Хунані й під час «руху 30 травня» 1925 року (розстріл антиімперіалістичної демонстрації та загальний страйк у Шанхаї).

Навесні 1925 року Мао організує селянські спілки в хунаньських селах. Весною 1926 року Мао працює в селянському відділі ЦК КПК. Після контрреволюційного перевороту Чан Кайши 1927 р. Мао стає головою Всекитайської селянської спілки. Того ж року Мао виступає з «Доповіддю про обстеження селянського руху провінції Хунань», в якій розвиває погляди про суто селянський характер китайської революції. Цей документ оспівує стихійну силу селянських мас, в доповіді говориться про історичну місію селянства, його безпомилкову інтуїцію, могутній революційний порив, про те, що саме селяни перевіряють на міцність всі революційні партії – щоби прийняти або відкинути їх. Мао наполегливо обстоює думку, що «село – опорна база революції», «необхідно підпорядкувати роботу в місті роботі в селі» тощо. На 7-му з'їзді

Мао прямо заявив: «Можна багато читати Маркса, але варто лише забути слово «селянство» – толку мало, користі немає» [10, с. 138].

Боротьба, котру Мао тривалий час вів всередині КПК, завершилася наприкінці 1960-х років в ході «культурної революції» встановленням режиму військово-бюрократичної диктатури. Методи політичної боротьби, застосовані в період «культурної революції», мають витоком ті методи, які використовувалися в 30–40-і роки. Ще в 30-ті роки керівні партійні органи провінції Цзянсі дали Мао наступну характеристику: «Мао Цзедун є хитрим політиканом. Тому він і всередині партії не залишав свого старого мистецтва... Він влаштовував інтриги всередині партії, між товаришами /.../. Метод інтриг й зіштовхування окремих керівних діячів між собою – це давня тактика Мао» [15, с. 39].

Радянський працівник, котрий близько спілкувався з Мао в 40-і роки, відзначав, що його поведінці властива театральність. Він писав про вміння Мао буди дуже ввічливим на словах – і непостійним на ділі. Сам Мао вважав цю якість «родзинкою» китайської нації й неодноразово радив пам'ятати про це, звертати увагу на цю особливість [6, с. 16].

Інша прикметна управлінська риса Мао – жорстокість в боротьбі з політичними супротивниками. В «Доповіді про обстеження селянського руху провінції Хунань» Мао під гаслом «Революція – це не званий обід» закликав до жорстоких дій, стверджував об'єктивну необхідність терору: «Щоби випрямити, треба перегнути; не перегнеш – не випрямиш» [9, с. 171].

Для характеристики особистих і управлінських якостей Мао є показовим, що в прагненні підпорядкувати собі все і вся він не щадив навіть близьких людей. Мао Аньїн, старший син Мао від другої дружини, вчився в СРСР (там його називали «Серьожа» – Сергій Мао) і 1946 року повернувся в Яньань. Батька драгували знання Сергія, отримані в СРСР, і невдовзі Мао відправив сина в село «для вивчення життя». Повернувшись, Сергій-Аньїн продовжив дискутувати з батьком з теоретичних питань. Син назвав батька «лжевождем», звинуватив його у створенні культу особи. Конфлікт розбирали Цзян Цзін, Чжоу Еньлай і Кан Шен. Мао Аньїна примусили написати письмове пояснення,

в якому він мав засудити своє перебування в СРСР. Після цього інциденту Мао заборонив синові з'являтися поблизу своєї резиденції без особливого дозволу. 1950 року Мао Аньїн у складі китайських добровольців відбув до Кореї. На Корейській війні він і загинув...

Після розгрому революційних сил у містах 1927 року гостро постало питання про створення революційних баз, які б спиралися на селянський рух, що продовжував розвиватися. Таку пораду китайським революціонерам дав Комінтерн. Незабаром опорні бази з'явилися в різних частинах країни. Мао використав обстановку для того, щоб за прикладом селянських повстань минулого організувати озброєні загони й поставити їх під свій контроль. Вже в ті часи почав складатися культ Мао. 1928 року партія вказувала Мао на ряд його помилок, зокрема на те, що «не приділялося достатньої уваги розвитку й мобілізації мас для здійснення аграрної революції», мало місце «надмірне захоплення суто воєнними діями», «відсутній зв'язок з партизанською війною широких селянських мас», «воєнний авантюризм і бродяжництво» [8, с. 63].

Становище Мао як одноосібного керівника Звільненого району в Цзинганшані ускладнилося після того, як 1928 року туди прибули війська Чжу Де (у їх складі знаходився Лінь Бяо, котрий командував ротою; Мао сприяв його швидкому просуванню, і 1930 року Лінь Бяо вже очолював корпус Червоної армії). На той час Чжу Де набув у Китаї широкої популярності та авторитету як керівник революційних військ. Мао Цзедуну довелося брати це до уваги з цим: Чжу Де став командувачем з'єднанням Червоної армії, сформованим із окремих загонів, а Мао – політичним комісаром.

В січні 1929 року війська, очолювані Чжу Де і Мао, залишили Цзинганшань і потім пробилися в місто Жуйцзинь, котре стало центром нового звільненого району, відомого під назвою Центральної революційної бази. Тут Мао вживає рішучих заходів для того, щоб відтіснити Чжу Де на другий план, за будь-якої нагоди нападаючи на Чжу з нищівною критикою.

Наміри Мао явно полягали в тому, щоби зміцнити свій вплив у армії й потім використати армію для встановлення контролю над партією. Обрання ним саме

цього шляху пояснюється тим, що в 20-30-х рр. авторитет Мао в КПК як партійного діяча був невеликим, Мао довгий час знаходився в стороні від керівної партійної роботи. Коли ж Мао став активно проявляти себе як воєнний і партійний керівник, це викликало негативну реакцію з боку комуністів. В партійних документах того часу говорилося про те, що «Мао хоче зосередити всю владу в своїх руках», що «маси незадоволені Мао», відзначалися його негативні боки: відсутність популярності в масах і маневрування в партії [11, с. 95].

Мао звинувачували в тому, що він в процесі розгорнутої класової боротьби піддався правим коливанням, став правим опортуністом (екстрене циркулярне повідомлення Виконавчого комітету провінції Цзянсі від 15 грудня 1930 р).

Вже в ті роки Мао характеризується як доволі хитрий і підступний чоловік із надзвичайно розвиненим індивідуалізмом. «По відношенню до товаришів він зазвичай діє в наказовому порядку і за допомогою погроз, застосовуючи систему покарань...» [там само, с. 97].

Зосередивши в своїх руках владу в районі Центральної революційної бази, Мао ігнорує ЦК КПК, який знаходився тоді в Шанхаї. Вказівок ЦК він не виконує. ЦК неодноразово направляє листи про переведення Мао на іншу роботу – але він і з цими листами не рахується. В листопаді 1931 року Мао проводить в Жуйцині Перший Всекитайський з'їзд робітничих, селянських і солдатських депутатів і стає головою ЦВК і одночасно головою Раднаркому робітничо-селянського демократичного уряду. Тим самим він прагне створити собі опору в органах радянської влади на противагу ЦК партії, який знаходиться поза Центральною базою. Подейкують, що в цей час загострюються відносини Мао із Чжоу Еньлаєм, котрий був однією зі значущих фігур в ЦК партії. ЦК все ще перебував у Шанхаї й фактично не міг суттєво впливати на стан справ у Центральній революційній базі. До Жуйцина було направлено Чжоу Еньлая, і між ним і Мао розгорілася гостра боротьба. На нараді ЦК КПК у серпні 1932 року більшість не підтримала Мао і він був

відсторонений від керівництва військовими і партійними справами в Центральному районі.

1931 року під час провалів у Шанхаї було заарештовано, а потім і страчено генерального секретаря ЦК КПК Сян Чжунфа. За цим відбувся новий розгром гомінданівською охранкою ЦК КПК, а рештки його членів перебралися до Звільненого району. Переміщення ЦК КПК на територію Центральної революційної бази загостило внутрішньопартійну боротьбу і спонукало Мао відкласти на деякий час реалізацію задумів із підвищення власної особи. Становище ускладнилося ще й тим, що в цей період гомінданівці здійснили 5 походів на «червоні райони». В результаті останнього з них Червона армія зазнала тяжких поразок. Гомінданівці захопили опорні бази в Центральному і Південному Китаї. Червона армія була змушена розпочати відступ на північ, до кордонів СРСР і Монголії. Цей відступ, котрий отримав назву Великого походу, тривав рік і завершився тим, що залишки частин Червоної армії опинилися в глухих районах Північно-Західного Китаю.

В січні 1935 року в містечку Цзуньї Мао зібрав нараду, котра стала важливою віхою в його політичній кар'єрі. Вважалося, що ця нарада поклала край пануванню в ЦК «лівого» ухилу, помилкам «лівих опортуністів» у воєнних питаннях, саме ця нарада поставила на чолі партії Мао. Маоїстська пропаганда у другій половині ХХ століття твердила, що таким чином в найнапруженіший момент Великого походу партія зберегла кістяк Червоної армії й вивела з критичного становища справу революції.

В жовтні 1935 року вцілілі частини Червоної армії вийшли до революційної опорної бази в Північно-Західному Китаї, організованої партизанськими з'єднаннями під проводом народного героя Лю Чжиданя й славетного китайського революціонера-інтернаціоналіста Гао Гана. Тут був заснований Звільнений район з центром у Яньані. Про Яньаньський період написано багато. Подейкують, що крім усього іншого Мао використав своє більш ніж десятирічне перебування в Яньані для завершення жорсткої боротьби за встановлення безроздільного особистого контролю над партією. В цій

боротьбі вирішальну роль відіграв «Рух за впорядкування стилю роботи» – справжня сутність якого полягала в тому, щоби силою нав'язати всій партії ідеї Мао як керівну ідеологію в китайському марксизмі.

Так, ми розуміємо: Мао не завжди був гуманним правителем. Але як писав Конфуцій, «что благородный муж бывает иногда негуманен – это случается; но чтобы низкий человек был гуманным – этого не бывает» [13, с. 31]. Проваджувана Мао «боротьба вістрям проти вістря» в складній обстановці боротьби за владу принесла свої позитивні результати. Дії Мао при всій їхній жорстокості зміцнили державний устрій і національну безпеку країни. Країни, яка складалася з безлічі різнокультурних територій, різномовних народностей тощо. Мао в результаті всіх чисток і кампаній контролював – і в разі потреби міняв – еліту. І в часи найсуворішого випробування для світової системи соціалізму на межі 1980-90-х років китайська партійна і державна еліта не зрадила партію і державу, як в СРСР.

Геніальний італійський філософ, політик і письменник Н. Макіавеллі ще в 16 столітті визначив риси ідеального керівника держави. На думку Н. Макіавеллі, на перше місце справжній державний лідер має ставити єдність народу, на друге – його свободу і добробут, на третє безпеку держави і на четверте – силу й міць держави [17, с. 42]. Мао відповідав макіавеллівським уявленням про справжнього державного діяча. В творах Конфуція, постать і духовна спадщина якого завжди викликали таку жваву цікавість у Мао, є міркування, через призму якого теж можна оцінювати управлінську діяльність Мао. «Цзы-чжан спросил у Конфуция: «Каким бы образом можно было вести дела правления?» Философ ответил: «Следовать пяти прекрасным качествам и изгонять четыре скверных – этим путем можно вести дела правления». А что такое пять прекрасных качеств?» – сказал Цзы-чжан. Философ ответил: «Когда правитель благодетельствует, не расходуясь, налагает работу, не вызывая ропота, желает без алчности, доволен, но не горд, внушителен, но не свиреп». Цзы-чжан сказал: «Что значит благодетельствовать, не расходуясь?» Философ ответил: «Когда он будет доставлять пользу народу, исходя из того, что для

него полезно, – разве это не будет благодеянием без затрат? Когда он будет выбирать пригодную работу и заставлять их трудиться над ней, то кто же будет роптать? Когда он будет желать гуманности и приобретет ее, то где же тут место для алчности? Когда для него не будет ни сильных, ни слабых по численности, ни малых, ни великих дел и он будет относиться с одинаковым уважением ко всем и ко всему, то разве это не будет самодовольство без гордости? Когда он отправит свое платье и шапку, его взор будет проникнут достоинством, и при взгляде на его внушительный вид люди будут чувствовать уважение – разве это не будет величием без свирепости?» Цзы-чжан сказал: «Что такое четыре дурных качества?» – «Казнить людей, не наставив их, – это бесчеловечно; требовать немедленного исполнения чего-либо, не предупредив заранее, – это торопливость; медлить распоряжениями и требовать срочного исполнения их – это пагуба; давая людям что-нибудь, при самой выдаче проявлять скардность – это будет чиновничество, то есть мелочничество, свойственное чиновнику, но не правителю» [там само, с. 225]. Не всі ці настанови Конфуція виконував Мао, але, принаймні, намагався.

Доречно в контексті ідей нашої статті навести думку видатного політичного, державного і воєнного діяча Франції Шарля де Голля про Й. В. Сталіна. «Сталин обладал огромной волей. Утомленный жизнью заговорщика, маскировавший свои мысли и душу, безжалостный, не верящий в искренность, он чувствовал в каждом человеке сопротивление или источник опасности, все у него было ухищрением, недоверием и упрямством. Революция, партия, государство, война являлись для него причинами и средствами, чтобы властвовать. Он возвысился, используя в сущности уловки марксистского толкования, тоталитарную суровость, делая ставку на дерзость и нечеловеческое коварство, подчиняя одних и ликвидируя других» [3, с. 49]. «Китайським Сталіним», як відомо, вважали Мао. І Сталіну, і Мао одноосібна влада дозволила дуже швидко, ефективно, оптимально вирішувати ті питання суспільного розвитку, державного управління, які в умовах «демократії» не розв'язувалися б десятиріччями.

Після смерті Мао 1976 року в нашій країні вважали, що Китай постав перед альтернативою: або рішучий і повний розрив з маоїзмом – або подальше посилення маоїстського режиму з тенденцією перетворення його на відкриту терористичну диктатуру придушення трудящих мас. Але Китай пішов третім шляхом – ми знаємо, багато в чому завдяки так званім реформам Ден Сяопіна. І пам'ятаємо слова Ден Сяопіна про чорну та білу кішку. Як бачимо, сьогодні «китайська кішка» дуже добре «ловить мишей». Після смерті Мао в нашій країні також вважали, що відхід Китаю від соціалізму може продовжуватися досить тривалий час – але в історичній перспективі КНР обов'язково повернеться до соціалізму. Так і сталося.

Останні роки яскраво демонструють роль КНР як рушія світової економіки (не буде перебільшенням навіть назвати Китай локомотивом світової економіки!) й важливий внесок Китаю в подолання глобальної кризи. Китай показав стабільне економічне зростання в депресивні роки, коли економіки всього світу були фактично поставлені на коліна. Китайський уряд націлений на регулювання економічної структури у своїй країні за допомогою стимулювання зростання економіки шляхом збільшення внутрішнього попиту. Вже чітко зафіксовані відчутні результати на цьому напрямі. Стрімко зростає кількість замовлень КНР на отримання міжнародних патентів, що теж може бути свідченням трансформації «китайського виробництва» у «китайське творення» [24, с. 1]. Піднебесна, перетворюючись на інноваційну країну, продовжує своє стрімке зростання.

Раніше західні економісти критикували Китай за низьку ефективність державних підприємств й відсутність конкуренції. В середині 90-х років минулого століття щорічний дохід від продажу продукції 500 найбільших державних компаній КНР був нижчим за аналогічний показник лише однієї американської корпорації GM. Завдяки розвитку протягом останніх десятиріч 42 центральних підприємства республіки вже з'явилися в списку 500 найбільших компаній світу, опублікованому 2012 року [див. 24]. З 2003 по 2013 роки сумарні активи центральних підприємств Китаю збільшилися з

7 трильйонів 130 млрд юанів до 28 трильйонів юанів, операційний прибуток зріс із 3 трильйонів 360 млрд юанів до 20 трильйонів 200 млрд юанів [там само].

Десятиріччя з 2002 по 2012 рік стало періодом фантастичного розвитку новітнього Китаю. Реальне середньорічне зростання ВВП досягло 10,7 %, що набагато перевищує темпи зростання світової економіки за аналогічний період, які склали 3,9 %. У 2010 році КНР вийшла на друге місце в світі (після США) за обсягом ВВП на душу населення.

Іще недавно політики й економісти різних країн з тривогою ставили питання: «Хто буде годувати Китай?». Справді, ще недавно сільське господарство Китаю було предметом хвилювання. Однак КНР відповіла на це питання стабільним зростанням виробництва продовольства. Протягом п'яти останніх років обсяг виробництва зерна зберігається на позначці більше 500 млн тонн. Обсяг продовольства на душу населення досяг рівня в 0,425 тонни. Разом з тим дедалі більшій кількості селян надаються такі самі, як і городянам, соціальні гарантії – медичне, пенсійне страхування тощо.

Уряд чітко бачить й ті економічні проблеми, перед якими стоїть країна. Сьогодні в Китаї є поширеною концепція наукового розвитку: люди усвідомили, що розвиток є ключовим пунктом у розв'язанні всіх проблем. Сучасний Китай зробив свій стратегічний вибір – і твердо відстоює позицію науки з метою швидшої трансформації метода економічного розвитку.

Вперше в доповіді XVIII з'їзду КПК окремий розділ було присвячено темі «екологічної цивілізації». Вже розроблено її концепцію, основу на повазі, захисті природи. Особлива увага приділяється взаємозв'язку створення екологічної цивілізації та процесів економічного, політичного, культурного і соціального будівництва. В доповіді ЦК КПК відзначалася необхідність побудови красивого Китаю, а також реалізації довготривалого розвитку китайської нації. Разом з тим затверджений урядом КНР план на 12-у п'ятирічку особливо підкреслює необхідність «зеленого розвитку», висуває

певні конкретні заходи з цього. Просування «зеленої економіки» стало важливою стратегією розвитку на державному і місцевому рівнях.

При китайському диві – перетворенні національної економіки на головний рушій зростання світової економіки – все частіше вживається слово «щастя». «Саме це поняття, уявіть собі, найчастіше обговорюють жителі країни, пише «Женьмінь жибао» [7]. Незважаючи на те, що всі його – щастя – розуміють по-різному, сам факт дискусій на цю тему свідчить про ті значні зміни, котрі відбуваються в житті китайців. Людей вже більше не влаштовує лише задоволення основних потреб, таких як достатнє харчування й теплий одяг, – вони прагнуть дедалі більшого зростання рівня життя.

Висновки. Отже, за останні 10 років у країні реалізовано активну протидію глибоким змінам міжнародної обстановки, відзначено кардинальні зміни в розвитку країни, подолано різноманітні ризики й виклики, здійснено історичний стрибок у сфері збільшення сукупного обсягу національної економіки.

Одна з поширених сьогодні у нашій країні хибних думок про КНР – що там нібито однопартійна система. Насправді в Китаї діють п'ять політичних партій, включаючи Компартію. Причому це зовсім не новація, а прописаний ще з 1954 року принцип. Зрозуміло: значення решти партій не можна співставляти із значенням КПК. Тим не менше, ця решта партій беруть участь в обговоренні при відборі кандидатур на посади найвищих керівників держави, мають квоти в парламенті (Всекитайських зборах народних представників), займають посади в центральних і регіональних органах влади. Ще одне неоднозначне питання, навколо якого точаться дискусії, – суспільний устрій. Що в Китаї: нова форма соціалізму чи насправді капіталізм під вивіскою серпа і молота? Соціалізм з китайською специфікою передбачає марксизм-ленінізм як керівництво до дії, плюс ідеї Мао Цзедуна і Ден Сяопіна. Із останніх теоретичних розробок державного управління в Китаї слід відзначити «концепцію потрійного представництва», згідно з якою КПК представляє вимоги розвитку передових виробничих сил Китаю, прогресивний напрям китайської передової культури й

корінні інтереси найширших верств китайського народу, а також наукові ідеї розвитку. Зміст концепції потрібного представництва полягає в тому, що віднині КПК представляє інтереси трьох категорій: заможних, розумних і – широкого загалу. До речі, великий бізнес в Китаї в контексті цієї ідеї виступає скоріше як інструмент для досягнення цілі, а не як базова цінність.

Наші вітчизняні «демократи» плазують перед Заходом. А Китай іде своїм шляхом – «і корабель пливе». Подейкують, Китай ще тридцять років тому орав землю дерев'яним плугом, в який було впряжено корову. Подивимося на сучасний Китай – в наявності фантастичний прогрес в усіх сферах: промисловість, економіка, сільське господарство, наука. Колись отак і наша країна у ХХ столітті починала будувати нове життя з дерев'яної сохи – і першою в світі запустила людину в космос. Чому в Китаї сьогодні відбулися й відбуваються такі різкі зміни до кращого? В таких країнах, як Китай, В'єтнам, Куба – міцна народна влада. В цих країнах немає страйків, голодних бунтів, маніпулятивної міжпартійної боротьби. Ці країни протиставили свій позитивний досвід державного управління – буржуазній демократії як прихованій формі диктатури капіталу.

Стабільне зростання економіки Китаю говорить про переваги соціалістичної системи державного устрою. Соціалістичний Китай має бути прикладом не лише для всього світу – а й конкретно для України.

Література.

1. Владимиров О., Рязанцев В. Страницы политической биографии Мао Цзедун. – М.: Политиздат, 1980. – 127 с.
2. Барач Д. Дэн Сяопин. – М.: Междунар.отношения, 1989. – 264 с.
3. Берия С. Мой отец – Лаврентий Берия. – М.: Современник, 1994.– 432 с.
4. Бурлацкий Ф. М. Мао Цзедун. – М.: Рипол-классик, 2003. – 256 с.
5. Гегель Г. Сочинения. – Т. 5. – М., 1937.
6. Глебов В. Трагедия без антрактов. – М.: Изд-во АПН, 1980. – 56 с.

7. Голуб А. Китай стал локомотивом экономического роста // Рабочая газета. – № 90. – 2012. – 15 ноября. – С. 1.
8. Грин А. 48 законов власти. – М.: Риппол-Классик, 2001. – 768 с.
9. Китай после культурной революции / Л. М. Гудошников и др. – М.: Мысль, 1979. – 360 с.
10. Китай: история, культура и историография: Сб.ст. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
11. КНР в 1974 г. Политика, экономика, культура. – М.: Наука, 1977. – 295 с.
12. Колосков Б. Внешняя политика Китая: 1969 – 1976. – М.: Политиздат, 1977. – 328 с.
13. Конфуций. Афоризмы мудрости. – М.: Белый город, 2007. – 448 с.
14. Макдермотт А. Великий поход Мао Цзэдуна // Арт-мозаика. – 2004. – № 51. – С. 14–15.
15. Мао Цзе-дун. Біографічний нарис. – К.: Держполітвидав, 1939. – 96 с.
16. Маоизм: военная теория и практика / А. В. Антосян, Д. А. Волкогонов, Б. Г. Сапожников и др. – М.: Воениздат, 1978. – 222 с.
17. Макиавелли Н. Державець. – К.: Знання, 1990. – 72 с.
18. Опасный курс. Китай после Мао Цзэ-дуна. – М.: Политиздат, 1978. – 319 с.
19. Реакционная сущность идеологии и политики маоизма / Под общ.ред. Г. Гиршкова. – М.: Мысль, 1974. – 334 с.
20. Ростиянов Ю. И. Китай в XX веке: исторические победы и поражения Коммунистической партии Китая. Материалы лекций для слушателей Университета марксизма-ленинизма. – Николаев, 1979.
21. Семёнов Г. Г. Три года в Пекине. – М.: Наука, 1978. – 296 с.
22. Территориальные притязания Пекина: современность, история. – М.: Политиздат, 1979. – 255 с.
23. Тихвинский С. Л. История Китая и современность. – М.: Наука, 1976. – 356 с.

24.Толокин В. Социализм с китайской спецификой // Рабочая газета. – № 223. – 2013. – 11 апреля. – С. 1.

25.Ху Цзіньтао. Ми не будемо змінювати прапор на інший // Робоча газета. – № 199. – 2012. – 13 листопада. – С. 1.

26. Чень Бо-да. Идеи Мао Цзэ-дуна. – Пекин, 1951. – 98 с.

27. Эми Сяо. Мао Цзэ-дун. – М.: Молод.гвардия, 1939. – 110 с.